промислових підприємств. Цілком зрозуміло, що закриття підприємства створює для держави ряд соціально-економічних проблем (передусім колишніх працівників і кредиторів, а також необхідність розвитку депресивної території, що залишається після колишніх промислових гігантів). Натомість у світі поширена практика перепрофілювання «більше не актуальних» великих підприємств, монтування нових збиральних ліній і конвеєрів, обґрунтування і введення нової спеціалізації.

Отже, в Україні робляться спроби вдосконалення системи правового регулювання відносин у сфері ОПК. Проте, ключовими залишаються питання визначення оптимальної структури оборонної промисловості, створення ефективної системи управління та необхідних умов для розвитку ОПК в умовах сьогодення. Звісно, дати відповіді на такі виклики – це компетенція вищих органів державної влади, які і повинні визначити напрям та засади реформування української оборонної промисловості шляхом ухвалення виваженої Стратегії реформування ОПК України, що повинна чітко закріпити засади реформування ОПК, конкретні етапи перетворень, послідовність оптимізації структури оборонних виробництв та гарантії фінансового забезпечення для проведення реформ. Крім того, послідовність дій має бути спеціально відображена у Цільовій державній програмі реформування ОПК.

3.6. Впровадження саморегулювання будівельної сфери як фактору забезпечення економічної безпеки держави

Забезпечення економічної безпеки держави напряму залежить у тому числі і від будівельної галузі, яку можна назвати, на нашу думку, одним із найважливіших та найперспективніших секторів економіки України.

В Україні питома вага будівництва у ВВП складає 8 %, капіталовкладень виробничого призначення – 74 %, невиробничого – 26 %.

Воно використовує 10 % продукції машинобудування, 20 % прокату чорних металів, 40 % лісоматеріалів і продукції хімічної промисловості (лаки, фарби, пластмаси).

Будівельний комплекс охоплює систему підприємств, продукція яких, у свою чергу потрібна для капітального будівництва у галузях промисловості, сільського господарства, транспорту, а також для житлово-комунального господарства та всіх інших сфер людської діяльності. До речі, нині на виробництво будівельних матеріалів припадає більше половини витрат, пов›язаних із будівельно-монтажними роботами в Україні. Про роль промисловості будівельних матеріалів говорить також те, що витрати на будівельно-монтажні роботи становлять 1/2 загального обсягу капітальних вкладень у народне господарство.

Ця галузь національної економіки як одна з найбільш капіталоємних і диференційованих виробничих систем має неабияке значення для з'ясування темпів, масштабів і розміщення виробництва. Тому при розміщенні капітального будівництва враховується наявність будівельної організації в регіоні. Звісно, що слабкість будівельної бази стримує промислове будівництво, створення великих комбінатів, галузевих і територіально-виробничих комплексів, фондоємної важкої промисловості, які потребують великих обсягів робіт із капітального будівництва[1].

З огляду на сказане, варто додати, що будівництво відіграє важливу роль в розвитку економічної системи будь-якої країни, бо, як уже відмічалося, в ньому закладаються технічний рівень майбутнього виробництва, рівень комфорту житла, особливості майбутнього міста, його інфраструктура, стан міського господарства. У галузі капітального будівництва споживаються і переробляються величезні ресурси. Від результативності їх використання залежить дуже багато, в тому числі і темпи економічного росту держави. Більш того, долю проекту, тип будівлі, місце будівництва визначають економічні параметри на всіх етапах будівництва.

[1] Шубенкіна В. О. Тенденції розвитку будівельного комплексу України. *Молодий вчений.* № 8 (35). 2016. С. 50–58.

Згідно з інформацією Держкомстату на початку 2014 р в Україні, беручи до уваги загальну нестабільну ситуацію, спостерігається зменшення обсягів будівництва, однак станом на сьогодні можна констатувати деяку стабілізацію цієї сфери.

У Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» закріплено дорожну карту для реалізації чотирьох головних векторів руху нашої держави до європейських стандартів життя та виходу її на провідні позиції в світі, серед яких передбачено вектор розвитку, а до шляхів реалізації якого віднесено проведення реформи житлово-комунального господарства, що, на нашу думку, прямо залежить від діяльності саморегулівних організацій у будівельній галузі[1].

До того ж для забезпечення національної безпеки в середньостроковій перспективі, крім вищевказаного, ще й повинні динамічно розвиватися конкурентоздатні сектори національної економіки, розширюватися спектр інструментів державно-приватного партнерства з метою завершення формування цілісної бази транспортної, будівельної, інформаційної та воєнної інфраструктури на території України.

Ці та інші пріоритети національної та економічної безпеки України залишаються, на нашу думку, декларативними і недосяжними без повноцінного розвитку будівельної галузі, яка доволі динамічно та стабільно розвивалася до першої економічної кризи 2008 року та політичної кризи 2014 року (слід відмітити, що під час виходу із економічної кризи 2008 року будівельна галузь поволі нарощувала потужність та поступово підходити до рівня європейських стандартів). Ці показники, на жаль, значно знизилися з початком воєнних дій на Сході України і загострення політичних суперечок в державі.

На сьогодні серед представників будівельної галузі переважають невеликі компанії, їх частка складає більше 50 %, а тому забезпечення державної підтримки такого сектору дещо ускладнене.

Питання впровадження саморегулівних організацій до будівельної галузі відразу викликало занепокоєння серед прихильників посиле-

[1] Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020». Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник Президента України.* 2015 р., № 2, стор. 14. Ст. 154.

ного державного контролю у питаннях дотримання національної та економічної безпеки, оскільки вони вважають, що така ситуація є «вибухівкою сповільненої дії», що може спричинити значне погіршення надійності та безпечності збудованих споруд.

З урахуванням зазначеного, на нашу думку, у рамках впроваджуваної моделі саморегулювання будівельної галузі необхідно одночасно розробляти відповідні механізми, до дозволять забезпечити економічну безпеку України.

Пропонуємо розглянути детальніше Загальноприйняті засоби дотримання економічної безпеки будівельної галузі. З огляду на застарілість, вони на сьогодні мають певні недоліки, які можуть під час переходу до саморегулівної моделі призвести до кризи в одній із провідних сфер економіки країни. До них можна віднести наступні:

– досить невелика частка державної власності в будівельній галузі, що тягне за собою зниження ефективності державного регулювання цього сектору при високому рівні державного втручання в нього;

– занадто високий рівень заангажованості та забюрократизованості всіх дозвільних процедур, результатом чого є не забезпечення економічної безпеки держави, а все більша розмитість меж регулювання цієї галузі та дублювання компетенції контролюючих органів;

– поява великої кількості декларативних нормативно-правових актів, які лише створюють видимість динаміки та розвитку будівельної сфери;

– висока соціальна значущість будівельної галузі, прогалини в регулюванні якої відразу впливають на добробут населення країни;

– із ймовірних проблем, що можуть з'явитися у майбутньому, тобто через деякий час після переходу до саморегулювання будівельної галузі, можна назвати саме появу саморегулівних організацій та децентралізація державного регулювання, що призведе не тільки до дублювання контролюючих функцій серед органів державної влади, а й до подібної ситуації у приватному секторі.

Таке становище із середини почне руйнувати як систему національної безпеки держави в цілому, так і й економічної, зокрема.

Беручи до уваги європейський досвід та сучасні тенденції в провідних державах світу, видається логічним засобом та перспективним

напрямом для підвищення економічної безпеки будівельної галузі введення моделі саморегулювання та поєднання його з впровадженням вдалого механізму державно-приватного партнерства, що дасть змогу покращити взаємодію між різногалузевими органам вдали та організаціями, ліквідувати дублювання компетенцій, розширити свободу підприємницької діяльності, забезпечити більш ефективне регулювання цього сектору економіки України, підвищить стабільність та динамічність розвитку будівельної сфери у поєднанні із дієвим механізмом забезпечення економічної безпеки країни.

Так, більшість провідних держав світу вже давно розпочали процес децентралізації та перейшли до системи саморегулювання різних галузей економіки, у тому числі й будівельної, не говорячи про такі країни, як США, у яких з самого початку функції з регулювання будівельної галузі було покладено на саморегулівні організації. Як зазначають у своїй спільній праці Ю. Є. Атаманова та Є. М. Білоусов, саморегулювання на території Сполучених Штатів Америки з'явилася ще у 1805 р., а всі нормативи та стандарти розроблені й впроваджені саме саморегулівними організаціями, а контроль за їх виконанням та санкції за неналежне виконання також покладені на них. Схожа ситуація також спостерігається в Польщі та Російській Федерації, де поступово відповідні функції органів державної влади делеговані представникам професійної самоорганізації. Сформований інститут самоорганізації будівельної галузі в цих країнах, а також в Україні, розглядається як представниками органів державної влади, так і представниками відповідної професії як варіант дебюрократизації існуючої дозвільної системи та економіки України, що дасть змогу сформувати якісно новий механізм, який буде діяти з урахуванням принципу ініціативності та за допомогою вивчення актуальних, чітких та відповідальних дій уповноважених представників відповідної галузі економіки країни, у тому числі й будівельної. Власне кажучи, саме задля досягнення цієї мети вже протягом тривалого часу робляться спроби сформувати ефективну модель поєднання та узгодження державного регулювання та саморегулювання, що здійснюється суб'єктами господарювання конкретної сфери економіки.

Такого роду трансформація дозволить, з одного боку, послабити концентрацію контрольно-управлінських функцій виключно на рівні верхівки державної влади, а з іншого – наблизить нашу державу до європейських стандартів та ідеалів, що, у свою чергу, сьогодні є одним із основних завдань, які поставлено перед владою. Декларативність закріплених чинним законодавством норм, на наш погляд, ще більше ускладнює процес децентралізації, оскільки наявність «мертвих» норм сприяють появі уявлення, що саморегулювання в Україні діє, однак, як показує практика, проголошення на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів необхідності відходу від надмірної концентрації державно-владних повноважень, яку можна віднести до загроз економічній безпеці, а також націленість української держави на впровадження європейських цінностей, залишається на папері[1].

Ведучи мову про перехід чітко визначеної сукупності владних повноважень органів державної влади до відповідних саморегулівних організацій будівельної сфери, слід зупинитися на питанні про атестації та ліцензування встановленого спектра робіт, що ними виконуються. Так, з метою забезпечення максимально безболісного переходу від державного ліцензування до ліцензування такого ж виду діяльності саморегулівними організаціями відповідної галузі, на нашу думку, необхідно керуватися наступними принципами:

– доктринальна (наукова) обґрунтованість;

– економічна доцільність такого переходу;

– забезпечення економічної безпеки під час відходу від державного ліцензування;

– такий перехід має бути законодавчо закріплений та чітко визначений;

– під час такого переходу має бути обов'язково врахована соціальна складова та ін.

У зв'язку із тим, що йдеться саме про таку пріоритетну галузь, як будівництво, слід враховувати високу соціальну значущість цієї сфе-

[1] Атаманова Ю. Е., Белоусов Е. Н., Гармаш И. Н. Саморегулирование в сфере строительства как альтернативный механизм допуска на рынок субъектов хозяйствования. *Legea si viata*. 2014. №10/2 (274). С. 3–6.

ри, вагомий внесок у ВВП країни, високий рівень корумпованості, а у випадку впровадження саморегулювання ще й досить високу її самостійність.

Сьогодні все частіше лунає думка про те, що варто підвищити рівень забезпеченості населення житлом, що, у свою чергу, відразу тягне за собою питання дотримання будівельних стандартів та норм. Рівень забезпеченості житлом населення в Україні значно нижчий за загальновстановлений світовий, а швидкість приросту житлового фонду в умовах політичної та економічної криз ще більше сповільнюється. Опосередковано цей фактор можна віднести до загроз економічній безпеці, оскільки до інтересів у сфері економічної безпеки законодавець відносить підтримання відповідного рівня добробуту населення, а постійне недотримання будівельних норм та стандартів, а також строків здачі житла прямо, на наше переконання, впливають на рівень життя населення.

Зазначена теза, на наш погляд, тісно пов'язана із питанням забезпечення економічної безпеки держави, оскільки окремими нормативно-правовими актами, у тому числі Стратегією національної безпеки України та Законом України «Про основи національної безпеки України», передбачено перш за все неухильне дотримання захисту життя та здоров'я населення держави та створення умов і безпечного середовища для його існування, а також забезпечення постійного та стабільного підвищення рівня життя нації.[1] [2]Із цього приводу необхідно додати, що впровадження саморегулювання до будівельної галузі як раз і передбачає встановлення більш жорстких умов для допуску до зайняття господарською діяльністю в будівництві та появу нових, більш жорстких норм та стандартів, яким має відповідати діяльність зазначених суб'єктів господарювання.

Однією із головних цілей створення саморегулівних організацій в будівельній сфері була названа передача від держави цій сфері,

[1] Про основи національної безпеки України: Закон від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003 р. № 39. Ст. 351.

[2] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від від 26.05.2015 р. № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України.* 2015 р. № 43. Стор. 14. Ст. 1353.

а точніше її господарюючим суб'єктам, певної частини регуляторних функцій, підвищення її самостійності та забезпечення фінансової стійкості, та, як наслідок, підвищення її відповідальності за результати діяльності господарюючих суб'єктів будівельного сектору.

Крім того, до початку впровадження в Україні моделі саморегулювання будівельної галузі необхідно окремо, на нашу думку, звернути увагу на процедуру видачі ліцензій на проведення будівельних робіт, оскільки із системою ліцензування саме цієї сфери пов'язана велика кількість корупційних діянь, що становлять собою загрозу економічній безпеці систем різного рівня. Власне кажучи, однією із головних причин запропонувати формування в Україні такої моделі був саме детальний аналіз системи дозвільних процедур будівельної галузі та висновок про надмірну ускладненість, корумпованість та забюрократизованість останньої. Говорячи про зарубіжний досвід таких трансформацій у будівництві, який можна було б запозичити та адаптувати для України, науковці перш за все стверджують, що саморегулювання дозволить вивести стан будівельної галузі на якісно новий рівень, що у тому числі зможе також ефективно вплинути на стан забезпечення економічної безпеки держави.

Одним із головних важелів, за допомогою яких може бути дотримано, на нашу думку, забезпечення економічної безпеки держави та збережено баланс сил, може стати створення компенсаційного фонду, оскільки, на наше переконання, внаслідок відходу від державного ліцензування будівельної діяльності для суб'єктів господарювання необхідно впровадити ефективну систему відповідальності та не менш значущі штрафні санкції, які зможуть урівноважити всі елементи системи саморегулювання будівельної галузі. Так, поява компенсаційного фонду як одного із ключових елементів такої самоорганізації відразу підвищує відповідальність кожної окремо існуючої організації та збільшує зацікавленість такого суб'єкту господарювання в дотриманні встановлених у державі норм та стандартів кожним окремим членом СРО, бо порушення норм чи строків хоча б одним із учасників спричиняє притягнення до субсидіарної відповідальності всіх членів СРО, оскільки цей компенсаційний фонд складається

з рівнозначних внесків усіх його членів. Отже, створення спільного для всіх учасників відповідної саморегулівної організації в будівельній галузі, на нашу думку, виступає більш надійним підґрунтям для забезпечення економічної безпеки держави.

Одночасно із компенсаційним фондом до членів саморегулівної організації будівельної галузі також становлять вимогу із страхування ризиків відповідальності за завдання шкоди майну чи здоров'ю третіх осіб. Якщо будівельна організація дотрималася встановлених страхових вимог, то у неї з'являється можливість внести до компенсаційного фонду суму, значно меншу встановленої. У цьому випадку страхування ризиків відразу стає ефективним та економічно вигіднішим, а отже, його можна вважати і дієвим механізмом забезпечення відповідальності.

Поява та існування компенсаційного фонду та страхування ризиків спонукатиме членів саморегулівних організацій ретельніше контролювати один одного, тим самим створюючи фундамент для підтримання необхідного стану економічної безпеки держави.

Що ж стосується питання підвищеної самостійності галузі, то перш за все, на наш погляд, слід вказати, що заявлена незалежність будь-якої галузі на думку деяких учених, зворотньо пропорційна росту її кредитних зобов'язань, тобто, самостійність будівельної галузі призводить до зменшення кредитної залежності. З огляду на те, що названими вище нормативно-правовими актами закріплено як одну із можливих загроз економічній безпеці держави саме збільшення кредитної залежності та підвищення рівня заборгованості провідними галузями економіки, то, на наше переконання, можна вести мову прямо пропорційну залежність рівня економічної безпеки від самостійності будівельної галузі.

Варто також акцентувати увагу на тому, що крім проблеми зосередження значної кількості повноважень в одному секторі державної влади, необхідно пам'ятати про таке явище, як економічна корупція в будівельному сегменті, що у тому числі пов'язано із розрізненістю адміністративних структур, до компетенції яких віднесено надання тієї чи іншої дозвільної документації для господарюючих суб'єктів.

Тому під час переходу від державного ліцензування до саморегулювання будівельної галузі необхідно передусім на законодавчому рівні закріпити відповідні антикорупційні стандарти, тобто встановити для цієї сфери єдину систему заборон, обмежень, прав та обов'язків, що будуть максимально спрямовані на попередження та протидію корупції в будівельній галузі.

Ведучи мову про закорумпованість будівельної галузі, варто зупинитися на криміналізації «тінізації» саме цього сектору національної економіки, адже саме в будівництві, як уже відзначалося, створюються і діють найбільш корупційні схеми та механізми, які потім знаходять своє місце в інших галузях економіки країни. Звертаючись знову до уже згадуваних вище нормативно-правових актів, а також аналізуючи доктринальні джерела, можна констатувати, що «тінізація» та корумпованість належать до основних загроз економічній безпеці держави.

До злочинів, які найчастіше вчиняються у цій сфері сьогодні, можна віднести:

1) заниження чи приховування доходу від реалізації будівельних робіт;

2) викривлення даних про витрати;

3) оформлення неіснуючих замовлень;

4) недостовірна інформація стосовно заробітної плати відповідальних виконавців окремих видів робіт, пов'язаних із створення об'єктів архітектури.

Підсумовуючи, зауважимо, що впровадження саморегулювання будівельної галузі може забезпечити кореляцію такої ситуації, перш за все, за допомогою виключення із цього механізму такого елемента, як державне втручання та заміщення його на субсидіарну відповідальність членів СРО.

Отже, будь-які пропозиції стосовно розвитку будівельної галузі та впровадження моделі саморегулювання мають ґрунтуватися у тому числі й на перспективі зменшення кількості загроз економічній безпеці держави з боку будівельного комплексу країни.

З урахуванням викладеного вище матеріалу, можна коротко викласти наступні тези:

1. Необхідно забезпечити перехід від системи ліцензування будівельної діяльності до створення саморегулівних організацій у сфері інжинірингової діяльності, проектування, архітектурної діяльності та капітального будівництва.

2. варто підвищити відповідальність для будівельних організацій внаслідок спричинення шкоди одним із учасників такої організації шляхом встановлення для них субсидіарної майнової відповідальності СРО.

3. Необхідно забезпечити створення умов для дебюрократизації дозвільних процедур, з якими зіштовхуються господарюючі суб'єкти будівельної галузі.

4. Впровадження саморегулівних організацій до будівельної сфери дозволить підвищити якість будівельних робіт шляхом прийняття такими організаціями нових правил та стандартів, що встановлять додаткові, у тому числі більш жорсткі, вимоги для членів СРО.

5. Доцільно розглянути питання щодо розробки та прийняття відразу декількох нормативно-правових актів, зокрема, мова йде про Закон України «Про саморегулівні організації», більше 5 проектів якого було подано до Верховної Ради України, а також Містобудівного кодексу, який консолідував би розрізнені норми, що регулюють діяльність у будівельному секторі економіки країни.

6. Необхідно створити фундамент для ініціації добровільного страхування господарсько-правової відповідальності. На нашу думку, доцільним навіть має стати закріплення обов'язковості інституту страхування господарських ризиків у діяльності, пов'язаній зі створенням об'єктів архітектури.